

KRÓNKA

ZACHAR JÓZSEF

A HADIGONDOLKODÁSNAK A HADVISELÉSRE GYAKOROLT BEFOLYÁSA AZ UTOLSÓ ÖT ÉVSZÁZADBAN

A Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság XVI. Kollokviuma,
Madrid, 1990. augusztus 26—szeptember 2.

A hadtörténészek évenként szokásos nemzetközi eszmecserejére ezúttal a XVII. Történeész Világkongresszussal egy időben, annak keretében, ám mégis külön helyszínen került sor. Ezáltal a hadtörténészeknek is módjuk nyílt bekapcsolódni az egyéb rendezvények munkájába, továbbá a történet-tudomány más ágazatainak a képviselői is lehetőséget kaptak a kollokviumon való részvételre. A 64 országbeli mintegy 1460 történész közt ezúttal 27 országból érkezett 112 hadtörténész gyűlt össze nyílt témamegbeszélésre. Miután a Világkongresszus központi témája a helyszínre és a közelgő fél-évezredes évfordulóra tekintettel „Amerika európaiak általi felfedezése és ennek következményei” volt, a hadtörténelmi kollokvium ehhez csatlakozva a hadigondolkodásnak az utolsó öt évszázadban a hadviselésre gyakorolt befolyását vizsgálta. A szokásos módon ugyanilyen nagy általánosságú témák kerültek megvitatásra egyébként a módszertani, a több korszakot átfogó, valamint az ókor-, a középkor-, az újkor- és a kortártörténelmi szekcióban, valamint a harminckét társult bizottságban és egyesületben is, amelyek plenáris üléseiket párhuzamosan tartották. A Világkongresszus résztvevőinek sokoldalú érdeklődésük mellett is csupán az elhangzott kerekén ötszáz előadás és az ezekhez csatlakozó viták egy részének, sőt egy töredékének az aktív vagy passzív követésére nyílt módja. Így volt az a Magyarországról érkezett két hadtörténész esetében is, még mintegy ötven honfitársának szereplését sem tudta figyelemmel kísérni Dr. Rázsó Gyula, a történelemtudomány kandidátusa, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum főigazgatója és Dr. Zachar József alezredes, a történelemtudomány kandidátusa, az Osztrák Hadilevéltár mellett működő Állandó Magyar Levéltári Ki- rendeltség vezetője.

Ugyancsak nehéz feladatnak bizonyult ezúttal a hadtörténelmi kollokvium programjának figyelemmel kísérése. A rendező spanyol házigazdák ugyanis, nem a legerencsésebb módon, a spanyol ábécé sorrendjében adtak lehetőséget az egyes nemzeti bizottságok képviselőinek, mégpedig újra csak a szigorú betűrend szellemében, hogy megtartsák előadásukat. Így az öt évszázadnyi, jelentős nagyságú két időhatár között állandó témaugrálás következett be. Ez rendkívül megnehezítette mind az adott témára való koncentrációt, mind az előadáshoz kapcsolódó vitát. A jobb áttekinthetőség kedvéért ezúttal nem az elhangzás, hanem a téma szerinti kronológikus sorrendben villantjuk fel az elhangzott ötvenkét előadást. A szokatlanul gazdag programra tekintettel egyúttal eltekintünk az egyes üléseken elnöklők és a vitában felszólalók felsorolásától is.

*

A rendkívül tág keretek közt mozgó téma egészének megragadására a kollokvium résztvevői közül csupán Dr. Costache Codrescu altábornagy (Románia) vállalkozott „A fegyveres konfliktusokkal kapcsolatos hadgondolkodás jelentkezése az utolsó öt évszázadban Romániában” című előadásával. Előadása középpontjába Nicolae Bălcescu, „a modern román hadelmélet megalapítója” nézeteinek bemutatását állította. Az elhangzott változat került minden olyan állítást, amely vitát kelthetett volna. Az írott változat azonban tartalmaz olyan vitatható állításokat, mint „a középkori Magyarországnak 1526-os eltűnése után Délkelet-Európában csak három állam maradt meg: Moldva, Erdély és Havaselve”, továbbá „ezekből született meg 1859 és 1918 közt a modern, egységes nemzetállam, Románia”, „amelynek előzményét jelentette Vitéz

Mihály kora az átmeneti egyesüléssel”, és így tovább.

Hasonlóan sokat akart markolni *Jesus Alegria de Rioja* őrnagy, katonai akadémiai tanár (Spanyolország), amikor az ókori Ibériai félszigeten keletkezett irodalmi alkotásoktól elindulva, a közép- és újkori irodalmi alkotásokon át, napjaink szépirodalmi terméséig kísérelte meg nyomon követni a spanyol irodalomban háttérbrázolásként jelentkező hadisikerek kiszűrését, hogy ezekkel érzékeltesse a spanyol hadgondolkodásnak a polgárháborúval kapcsolatos fejlődéstörténetét.

A korai témák sorát talán *René Quatrefores* tanszékvezető egyetemi tanár (Franciaország) „A kasztíliai hadgondolkodás és befolyása a modern korok háborújára” című előadásával indíthatjuk. Ebben elemzése középpontjába Alonso Fernandez de Palencia (1423—1492) 1459-ben publikált „Tratado de la Perfeccion del triunfo militar” című művét állította, amely a kor fejlettségi fokának megfelelően, a terephez igazítottan, döntően gyalogsággal megvívandó csata elemzését adja.

Dr. Mordechai Gichon alezredes (Izrael) „A klasszikus ókor befolyása a hadgondolkodásra és a háborús gyakorlatra a XVI—XVIII. században” címmel főleg *Sieur de Bellay*, *Orániai Vilmos*, *Elton*, *Sir John Smith*, *Wallhausen*, *Rohan herceg*, *Charles le Temerière*, *Montecuccoli*, *Nast*, *Rösch*, *Szász Móric*, *Folard*, *Mesnil-Durand*, *Jacques de Puységur*, *Nagy Frigyes* művei alapján készített rendkívül tanulságos elemzést, amellyel igazolta a tudatos visszavonulást, a klasszikusoknak a koraújkori művekben való igazoló szerepeltetését.

Dr. Daniel Reichel vezérkari ezredes (Svájc) megkezdett előadását váratlan súlyos megbetegedése miatt nem tudta befejezni. Erre *Jean Langenberger* dandártábornok (Svájc) vállalkozott, és ő is adta elő a kényszerűen közös „Tanulmányt némely jelentős hatásról, amely a reneszánsztól 1815-ig terjedő időben a hadgondolkodást meghatározta.” Ebben központi kérdésként a tűzfegyverek megjelenésével, az ezred- és hadseregszervezés bekövetkeztével és a korszak hadügyi reformjaival foglalkoztak. Elemzésük középpontjába *Wallenstein*, *Montecuccoli*, *Gusztáv Adolf*,

Szavojai Jenő és a francia forradalmárok ténykedését állították.

Fernando Alberto Gomes Pedrosa sorhajókapitány (Portugália) „A kalózkodás jelentősége a haditengerészeti terjeszkedésben. *Kolumbusz Kristóf*, a kalóz” címmel egy régóta folytatott vitát elevenített fel, miközben a régi forrásokat újraértelmezte és új érveket sorakoztatott fel címbeli állítása igazolására.

Pierluigi Bertinaria tábornok (Olaszország) „A hadelmélet olasz megújítója: *Ambrogio Spinola* (1569—1630) címmel e jelen gondolkodó hadtudományi nézeteit elemezte.

Mintegy ehhez csatlakozhatott volna *Klaus-Peter Meissner* alezredes, a történettudományok doktora (NDK) „Világnézet és hadelméleti gondolkodás. *Spinoza* és *Leibniz* példája” című előadása. Ebben bemutatta, hogy ugyan e két XVII. századi gondolkodó nem került be a hadelmélettel foglalkozókként számon tartottak körébe, de hátrahagyott műveik, valamint levelezésük azt tanúsítja, hogy a hadügy őket is foglalkoztatta, és formálódó nézeteikkel jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a hadtudomány önálló disciplinává váljon.

A XVII. század egyik legnagyobb hadvezérének műveit elemezve, „*Montecuccoli* és a hadművészet” című előadásában *Raimondo Luraghi* tanszékvezető egyetemi tanár bemutatta „A törökök ellen Magyarországon vívott háborúról” címet viselő írást is, amikor a nagyháborúval kapcsolatos nézeteket ismertette, amelyek középpontjában *Montecuccolinál* a megkerülés kérdése állt.

Zachar József alezredes, a történelemtudomány kandidátusa (Magyarország) „Állandó hadsereg, kisháború, huszárság — egy magyar jelenség a XVIII. századi Európában” címmel azt mutatta be, hogy a hadszervezés és a hadviselés az állandó hadseregek korában élénk szakirodalmi tevékenységhez is vezetett, a megjelentetett művek a hadgondolkodás kifejezési formájaként jelentős befolyást gyakoroltak a további hadieseményekre, a megújult gyakorlat végül újólag az elméleti irodalom újabb műveit eredményezte. E kölcsönhatást előadásában a könnyülő-

vasság jellegzetes magyar csapatnemének, a huszárságnak a hadviselésben játszott szerepét középpontba állítva vizsgálta. Elemzésében Neumair, Montecuccoli, de Ville, Santa Cruz, Fleming, de Folard, de Feuquiére, Szász Móric, Khevenhüller, de Villeneuve, Quincy, Nagy Frigyes, de la Croix, Grandmaison, Turpin de Crissé, Jeney Lajos Mihály, Fáber Krisztián Farkas, Platen, Brown, Humphrey, Even Lloyd, de Ligne, Pezzl, de Cognero, Nicolai, Emmerich, Ewald, Meinert, de la Roche-Aymon, Scharnhorst, Berenhorst, Venturini, Klipstein, Valentini és mások írásaira támaszkodott.

Guillermo Frontela Carreras alezredes (Spanyolország) „Új-Spanyolország hadserege és a hadgondolkodás” címmel előadásában az 1772-es szabályzat elemzésével vizsgálta a háborúról váltott felfogást. Bemutatta, mit értettek a védelmi háború, a különböző ellenséges indián törzsekkel való egyezménykötés, az indián foglyokkal való bánásmód, a semleges indián törzsekhez fűződő viszony alatt, és végül, hogy milyen elvek szerint építették fel a hadsereget.

„A német zsoldosoktól a dán összeírásig” címmel *dr. Finn Aksgaard* tudományos kutató (Dánia) a dán hadsereg 1763—1808 közt bekövetkezett nemzeti jellegűvé tételének folyamatával foglalkozott. Az ezzel együttjáró változások közül kiemelte, hogy míg korábban a toborzott életre szólóan katonászkodott, az összeírt hat-, nyolc-, esetleg tizenkét évi szolgálatra volt kötelezett. Ennek ellenére mind korábban, mind a tárgyalt korszakban mintegy 15 000 gyalogos és 4000 lovas szolgált a dán hadseregben. Összetételüket illetően valóban kimutathatóan folyamatosan szorult ki a német és vált meghatározóvá a dán elem.

Dr. Gérard de la Mardière őrnagy (Franciaország) „A de Vallière-család tagjainak reformjai, ezek hatása a tüzérség alkalmazására a XVIII. századi Franciaországban és Spanyolországban” címmel apa és fiú életművét, a hadtörténelemben való közös bevonulást jelentő hadiműszaki és tüzérségi tevékenységet mutatta be. Ugyanis Jean-Florent de Vallière altábornagy (1667—1759) és Joseph-Florent de Vallière altábornagy (1717—1776) egyaránt a tüzérszkolák főigazgatója és a tüzérszáz-

lójak főfelügyelője volt Franciaországban, előbbi 1720-tól 1747-ig, utóbbi akkortól 1761-ig, ezt követően pedig haláláig ugyancsak e két beosztásban szolgálat a spanyol haderőben az ifjabb de Vallière.

Egy másik kiemelkedő XVIII. századi hadgondolkodó nézeteivel foglalkozott *dr. Charles Rœuber* tudományos kutató (Svájc). Nagyrészt kéziratos írások, továbbá a felkutatott levelezés alapján mutatta be a portugál szolgálatban állt hadvezér, a német Wilhelm Friedrich Ernst Graf von Schaumburg-Lippe-Bückeburg (1724—1777) felvilágosult népboldogító hozzáállását a háború kérdésköréhez. E felfogás jegyében a kortársak által csak Schaumburg-Lippe grófjának nevezett hadgondolkodó olyan védelmi hadművészetet dolgozott ki, amely a háború negatív hatásainak kivédését, vagy legalábbis csökkentését célozta.

Dr. Pedro Mora Piris ezredes, múzeumigazgató (Spanyolország) az 1758—1852 közt élt neves spanyol hadvezér, Castaños tábornok életútjába ágyazva az 1808-as franciaellenes függetlenségi megmozdulásban való részvételét megalapozó ideológiai és hadi nézeteket elemezte egykorú és későbbi megnyilatkozásai alapján.

Arvid Cronenberg alezredes (Svédország) „A központi védelem” címmel a napóleoni háborúk után megfogalmazott svéd stratégiai doktrínával foglalkozott. Bemutatta, hogy a háborús tapasztalatok alapján miként jelölte ki a svéd hadvezetés 1819-ben Karlsberget egy felépítendő központi nagy erődné az ország déli része közepén, amelyhez két szárnyerődnek kellett csatlakoznia e legveszélyeztetettebb területnek a megvédésére. Kitért arra is, hogy a későbbiekben ezen elv alapján északabbra még a Stockholm és Göteborg határolta térségben két ilyen hadművelési területrendezésre került sor, Östersund, illetve Boden erőddel a középpontban.

„Klasszikus hadelmélet: a Jomini-hagyatéka” című előadásában *Dr. David G. Chandler* katonai akadémiai tanácsvezető professzor (Nagy-Britannia) Antoine Henri Baron Jomini „*Precis de l'art de la guerre*” címmel kiadott életművével foglalkozott, amelynek középpontjában az a fő gondolat áll, hogy a

napóleoni háborúk tapasztalatai alapján fő kérdés a megfelelő hadművelési vonal kiválasztása, amely lehetővé teszi a hadászati kezdeményezést, valamint a bekerítés stratégiájának érvényesítését.

Dr. Jean Michel Sterkendries alezredes *Dr. Luc de Vos* alezredessel (Belgium) közösen készített „Clausewitz és a belga hadgondolkodás” című előadását adta elő. Ebben azt a sajátos helyzetet mutatta be, hogy 1849-et követően az akkor hozzáférhetővé vált francia fordítás ellenére kevés hatással volt a „Vom Kriege” című Clausewitz-alapmű. Részletesen bemutatta egyes Clausewitz-nézetek adaptálási kísérleteit és kudarcaikat anélkül, hogy a valós okok nyilvánvalóvá váltak volna.

Ramón Rovero Zambrano dandártábornok (Venezuela) „A Felszabadító Simón Bolívar hadgondolkodásának hatása” című előadását távollétében Héctor Alfonso Sánchez Rincón ezredes ismertette. Bemutatta, miként vívta ki a népszuverenitás elvét a felfegyverzett néppel a nagy dél-amerikai hadvezér a gyarmatosítók reguláris hadaival szemben, és az ő haditapasztalatait adaptálták és fejlesztették tovább a különböző dél-amerikai államokban.

Ugyancsak nagyobb korszakot fogott át előadásában *Manuel Freire Themuda Barata* tábornok (Portugália), amikor a szubverzív háború doktrínájának utolsó két évszázadbeli fejlődését és jelentőségét elemezte, kiindulva a nagy francia forradalom idején történelemből és eljutva napjaink eseményéig.

Barton C. Hacker egyetemi tanár (USA) „Szabályszerűség, utasítás és haladéktalan engedelmesség” címmel a XIX. században az Egyesült Államok haderejében érvényesített alapvető elveket elemezte a felvilágosult gondolkodás tükrében.

Magyar szempontból különösen figyelemre méltó előadást tartott *Dr. Manfred Rauchensteiner* egyetemi docens, kormánytanácsos (Ausztria). A napóleoni háborúk Habsburg-hadvezéréből, Károly főhercegtől az első világháború legjelentősebb osztrák hadvezéréig, Conrad von Hötzendorffig ívelően bemutatta az ausztriai hadelmélet fejlődését, mégpedig eszmetörténeti kere-

tekbe ágyazva. A kettős monarchia koránál kitért a magyar vonatkozásokra is. Így szólt Csicseric Miksa „A csata” című, hazai szakkörökben már szinte elfelejtett művéről is, amely a vezetés kérdésének szentelt volt, miután a szerző ezredesként tanúja lehetett az 1904/5-ös orosz—japán háborúnak, pontosabban e háború legfontosabb eseményeinek. Ez alapján azt a következtetést vonta le, hogy a korszerű csata a kiterjedt arcvonalon egymás mellett bekövetkező, magasabbegységekkel vívandó egyes ütközetek sorából áll. Ez pedig szerinte az időbeli kiterjedésre is tekintettel több lehetőséget nyújt a hadvezérnek a diadal erőátcsoportosítással való kivívására.

Jesus Molinero Franco hadnagy, tanár (Spanyolország) „A hadgondolkodás befolyása a hadieseményekre Mária Krisztina uralkodása idején 1885—1902” címmel a „La Ilustracion Española y Americana” című folyóiratban való tükröződést elemezte. E folyóiratot 1869-ben alapították és mindvégig volt hadikronikása, a tárgyalt korszakban José Fernandez Bremón személyében. A folyóirat és krónikása bemutatása után az előadó egyes eseményekkel kapcsolatosan kronológiai sorrendben mutatta ki az érvényesült nézeteket.

A fenti korszakot más szempontból vizsgálva *Agustín Ramón Rodríguez* egyetemi tanár (Spanyolország) „A spanyol hadgondolkodás a marokkói válság előtt 1885—1898” című előadásában. Azt elemezte ugyanis, miként és milyen hadinézetek alapján készítették fel a spanyol haderőt a fenyegető nemzetközi válság során a küszöbön álló háborúra.

Maria Dolores Elizalde Perez-Grueso egyetemi tanár (Spanyolország) egy másik, azonos korban akuttá vált válságról szóló „A spanyol—amerikai háború képe spanyol tengerésztiszteknél” című előadásában. Azt vizsgálta, Pascual Cervera y Topeta tengernagy naplója alapján, hogyan vélekedett ő és háborúba küldött hajórajának számos tisztje az adott háborúban érvényesítendő hadviselési elvekről.

Vlagyimír Zoloterev ezredes, a történelemtudomány doktora (Szovjetunió) „Orosz hadtudományi gondolkodás

a XIX—XXI. század fordulóján” című előadásában Petrov, Maszlovszkij, Milunjevics, Golicin, Leer, Gejszman és társaik rég elfelejtett nézeteivel ismertette meg hallgatóit és újra emberközelbe hozott egy figyelemreméltó gondolatrendszerét.

Dr. Michael D. Krause ezredes, kutatóintézeti igazgató (USA) a kiemelkedő német hadvezér, Moltke tábornagy hadművelési nézeteinek gyökereit vizsgálta előadásában. A neveltetés, a vezérkari főnöki tapasztalatok, Franciaország legyőzésének tanulságai vezették el Moltkét ahhoz a felismeréshez, hogy megváltozott a háború jellege, új formákat öltött a hadviselés. Ebből pedig levonta azt a következtetést, hogy át kell fogalmazni a politikai és a katonai stratégiát, gondosan hozzáigazítva az új hadművelési irányítás és hadművelési viselkedés követelményeihez.

Moltke más szempontból más előadókat is foglalkoztatott. Így *Michael Salewski* egyetemi tanár (NSZK) „Moltke, Schlieffen és a vasút” címmel elemezte az 1870/71-es és 1914-es felvonulást. Összehasonlító módszerrel feltárta a hadművelési-stratégiai azonosságokat és eltéréseket a franciák elleni háború és a vasútnak a felvonulás során való alkalmazása szempontjából.

Dr. Detlef Bald kutatóintézeti igazgató (NSZK) Moltke nézetváltozásával foglalkozott. Elemzésével bemutatta, hogy az 1864-es, az 1866-os és az 1870/71-es sikerrel megvívott háború után a nagy német hadvezér az elmélet felé fordult, és az ipari korszak körülményei közt vívandó háború céljait és lehetőségeit kezdte vizsgálni. Ennek során jutott el ahhoz az új felismeréshez, hogy a háború elrettentéssel megakadályozható. Befejezésül az előadó ennek az új nézetnek a térnyerését mutatta be.

A hadviselés és a földkerekség egész más területére vezette hallgatóit *Dr. Kenneth J. Hagan* kutatóintézeti igazgató (USA) előadásával, ugyanis Alfred T. Mahannek az amerikai haditengerészeti erőkre gyakorolt, 1890—1990 között, sőt azon túl is ható befolyását elemezte.

E nagy hadgondolkodó nézetrendszerre még egy előadás tárgya volt. *Dr.*

Hans Christian Bjerg tudományos kutató (Dánia) Alfred T. Mahannek az első világháború alatti haditengerészeti fegyverkezésre gyakorolt hatását vizsgálta.

Dr. Federico G. C. Landaburu ezredes, katonai akadémiai professzor (Argentína) „Az argentin hadgondolkodás fejlődése a XX. században” című előadásában szigorú kronológiai sorrendben mutatta be a századelő, az első világháború, a két világháború közti idő, a második világháború, a második világháború utáni időszak és végül az 1970-es évek óta tartó korszak vonatkozásában e folyamatot, majd kitekintett a várható továbbfejlődésre is. Magyar szempontból feltétlenül figyelmet érdemel, hogy nagy örömeinkre az előadó az előfutár-hadgondolkodók közt szólt a magyar Czetz János (1822—1904) volt honvédtábornokról, aki 1859-től Argentínában élt és beírta nevét az argentin hadtörténetbe is.

Dmitrij A. Volkogonov vezérezredes, a történelemtudomány és a filozófiai tudomány doktora, kutatóintézeti igazgató (Szovjetunió) az 1920—1940 közti szovjet hadelméleti fejlődéssel foglalkozott. Elemzésében bemutatta, hogy e fejlődés kiindulópontja Leninnek a forradalom és néphatalom védelmére vonatkozó elmélete, valamint Trockijnak a bolsevik haderő kifejlesztését célzó nézete volt, a jövendő háborúra való készülék jegyében pedig a teljes tudományos fejlődés felhasználásával szakadatlan haderőfejlesztés folyt. Ennek jegyében fejlődtek a stratégiai és harcászati nézetek is, míg a szovjet haderő el nem érte 1940 decemberére a háborús felkészülési szintet.

Hasonló megközelítéssel *Tadeusz Pancecki* ezredes, a történelemtudomány doktora, kutatóintézeti igazgató (Lengyelország) „A lengyel hadgondolkodás a jövendő háborúval kapcsolatban 1918—1939” címen tartott előadást. A korszak művei közül elemzése középpontjában Wladyslaw Sikorski tábornok 1934-ben írt, „A jövendő háborúja, lehetőségei és jellegzetességei és a szövetséggel kapcsolatos kérdései” című művét állította. Bemutatta, a szerző azzal számolt, hogy a fegyveres békéből átcsapva egyetemes, azaz világháború fenyeget, mégpedig nyugat felől, ezért Lengyelországnak a francia

szövevényre kell törekednie, mivel a fasizmus és a bolsevizmus egymásra fog találni. Más szempontból a jövőendő Sikorski szerint koalíciós háborút hoz, amelyben a fő ütéserőt mindkét oldalon a páncélos csapatok fogják képezni.

Kemal Soyupak dandártábornok (Törökország) a hadgondolkodásnak a török függetlenségi háború fejlődésére 1919—1922 közt gyakorolt befolyásával foglalkozott. Részletesen bemutatta az Oszmán Birodalom általános helyzetét az első világháborút követően, szót ezt követően a török függetlenségi háborút kiváltó okokról, ismertette a háborús célokat és a stratégiát, végül kimutatta, milyen elméleti megfontolások érvényesültek mindezenközben.

Dr. Dumitru Preda tudományos kutató (Románia) „Háborús elmélet és gyakorlat közt” címmel *Alexandru Averescu* tábornagy (1859—1938) példáján szót e kérdéskörrel. E román hadvezér már ifjan részt vett az 1877/78-as háborúban, majd számos más beosztás mellett több ízben katonai attasé, a stratégia professzora, a Felsőbb Hadiskola igazgatója, vezérkari főnök, hadügyminiszter, az 1916/18-as világháborús részvétel idején a 2. hadsereg parancsnoka és így az 1917. augusztus 6—szeptember 7. között, Meranesti térségében vívott győztes hadművelet irányítója volt, a két világháború közötti időben azután a Néppárt elnökeként miniszterelnök lett, majd haditapasztalatai alapján elméleti szakíróként tevékenykedett.

Dr. Laurent Wehrli tudományos kutató (Svájc) rendkívül érdekes előadást tartott „De Gaulle tábornok hatása Guderian tábornok gondolkodására a páncélos hadosztályal kapcsolatos felfogás területén” címmel. Elemzésében kimutatta, hogy Guderian a páncélosított szállító- és tüzérségi eszközökkel kapcsolatosan már de Gaulle 1934-ben megjelent könyve előtt módosított álláspontján, mégpedig az előzményt jelentő osztrák Eimannsberger és francia Estienne művei és főleg saját tapasztalatai alapján. A páncélos hadosztályt mindenestre csak 1937-ben állították fel, miután saját új nézeteit igazolva látta de Gaulle művével is. Kitekintésként az előadó arról is szót, hogy ugyanebben az időben Guderianhoz

hasonló felismerésre jutott Fuller és Liddell Hart is.

Demetrius Dvoichenko de Markov egyetemi tanár (USA) ugyancsak nem mindennapi kérdéssel „Az orosz nemzeti fehérgárdák és a spanyol kereszties háború 1936—1939” címmel tartott előadást. Ez magyar szempontból is figyelemreméltó. Bevezetőben arról szót, hogy az oroszországi polgárháborút követően a győztes bolsevikok elől emigrációba szorult fehérgárdisták elleni világméretű további küzdelem részét képezte a spanyol polgárháborúban a visszavágás reményével bekövetkezett fehérorosz beavatkozás. Ennek az eddig alig ismert küzdelemnek a bemutatásán túl, a közismert tényekre vonatkozóan is új megközelítésre hívott fel az előadó. Így hangsúlyozta, hogy a kommunista szervezésű, különböző népekbeli nemzetközi brigádok közvetlen orosz bolsevikok általi irányításaként kell értékelni a magyar Zalka Máté (Lukács tábornok) ténykedését is, hiszen a Szovjetunióban kapott pártmegbízást teljesített. További közvetlen szovjet beavatkozásnak ítélte még, hogy a szovjet részről légerőt engedtek át a köztársaságiaknak, ennek élén pedig Douglas tábornok fedőnévvel Jakob Smuskjevics szovjet állampolgár állt. Ugyanez volt a helyzet Kleber tábornok esetében is, aki valójában a bukovinai születésű román Lazar Stern volt.

Ugyancsak a spanyol polgárháború időszakát vizsgálta *Gabriel Cordona* egyetemi tanár (Spanyolország) „Marokkó, Abesszínia és Párizs a spanyol polgárháború alatti hadgondolkodásban” című előadásában. Ebben a két szemben álló hadviselő félnél érvényesült korábbi nézeteket elemezte.

Dr. Klaus Richard Böhme tudományos kutató (Svédország) „A svéd példa 1910—1980: Egy kis nemzet kilátása, hogy megtalálja és kialakítsa légvédelmi doktrínáját” címmel e speciális területen vizsgálta a hadelméleti hatások változását.

E kérdéskörben *Robin Higham* egyetemi tanár (USA) a Brit Királyi Légerő háborúval kapcsolatos felfogásának és tervezésének 1934—1941 közt érvényesült szempontjait elemezte. Kitért az első világháborús tapasztalatok el-

méleti következtetései alapján végrehajtott fejlesztésre a megfelelő jelzőrendszer felállítása, a célszerű légvédelmi és repülőerők szervezése területén. Előadásához alapvetésként elsődlegesen a korabeli titkos tanulmányokat hasznosította.

Hiroshi Yoshii egyetemi tanár (Japán) „A japán haditengerészet döntése a csendes-óceáni háború megkezdéséről” című előadását azzal a meghökkenítő állítással kezdte, hogy „megelőző háborúról” volt szó. Elemzése szerint ugyanis az 1941. szeptember 6-i császári nyilatkozat elkerülhetetlennek vélte a hadüzenetet az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Hollandia kormányának, mivel a létfontosságú olajat a potenciálisan ellenséges államokból importálták, amelyek a szállítást addigra felfüggesztették. Vagyis hadüzenet nélkül azonnal cselekedni kellett, amíg még volt elegendő olaj a hadműveletek végrehajtásához.

A második világháború utáni időből *Ernei Kanninen* altábornagy (Finnország) „A védelmi vonaltól a területvédelemig” címmel a finnországi védelmi harcászat második világháború utáni fejlődését elemezte. Ezzel bemutatta, hogy a második világháborús tapasztalatok alapján szakítani kellett a védelmi vonalra építő harcászattal, ehelyett más országok partizánháborús tapasztalatai alapján a területvédelem harcászata mellett kellett dönteni. A továbbiakban részletezte, miként célszerű azt előkészíteni az adott terepszonyok, időjárási körülmények, lakosságmegoszlás alapján a szárazföldi haderő, a légiere és a haditengerészet vonatkozásában.

Dr. Patrick Lefèvre kutatóintézeti igazgató (Belgium) „Védekezés és enyhülés” című előadása az 1945 utáni belga doktrínát mutatta be. Eközben hangsúlyozta, hogy a kollektív védelmi szövetség, a NATO tagjává vált ugyan Belgium, de fenntartotta a nemzeti döntés jogát, mivel kezdettől napjainkig a védelem és az enyhülés érdekében való ténykedés a fő törekvése.

Dr. Gero von Gersdorff tudományos kutató (NSZK) előadása ehhez csatlakozott. „Nemzeti hadgondolkodás és nyugat-európai védelmi tervezés a szövetségi politikán belül 1948—1949”

címmel a különböző NATO-országok vonatkozó forrásai alapján bemutatta a fenyegetettségi helyzetértékelés különbözőségét. Eközben a politikusok által még előtérbe helyezett nemzetállam és a katonai vezetők részéről már hangsúlyozott szövetségi politika nézetüközéseinek bemutatását állította elemzése középpontjába.

A második világháború utáni első súlyos nemzetközi konfliktust, az 1950/53-as koreai háborút *Dr. Karl Rommetveit* egyetemi tanár (Norvégia) az események után negyven évvel a korlátozott háború problematikájaként amerikai, szovjet és kínai szempontból vizsgálta, mégpedig mind a szárazföldi, mind a tengeri, mind a légi hadviselés vonatkozásában.

Dr. François Pernot tudományos kutató (Franciaország) az 1954—1964 közötti időszak vonatkozásában a nukleáris robbantások befolyását vizsgálta a francia légiere bevetésével kapcsolatosan a kidolgozandó új doktrína szempontjából. Elemzése középpontjában a légiere nukleáris alkalmazásával kapcsolatos emberi és technikai követelmények álltak.

Yves Salkin tábornok (Franciaország) „A Castro-féle szubverzív-hadviselés Kubában 1956—1959” címmel tartott előadást. Az előfeltételeket sorra véve, a lakosság elégedetlenségét, a forradalmi szellem jelenlétét, egy karizmatikus egyéniség feltűnését, a külső támogatás lehetőségét emelte ki, mint halmozott kedvező körülményeket. A Castro-féle megmozdulás szakaszaként különböztette meg az agitációs-propaganda-előkészítést, a földalatti fegyveres akciósorozatot, a felszabadított övezetekben biztosított állandó katonai jelenlétet és az általános felkelést.

Egy későbbi, kubai részvétellel is vívott fegyveres küzdelem eseménytörténetét villantotta fel előadásában *Carlos Gomes Bessa* ezredes (Portugália) „Egy negyedszázad siker nélkül vívott helyi háborúja: Angola” címen.

Dr. Matitahu Mayzel tudományos kutató (Izrael) a Golán-fennsík 1967-es példáján azt mutatta be, miként lehet érvényesíteni a háborúnak az ellen-

ség területén való megvívására irányuló elvet.

A jelen nagy elméleti kérdésének felvetésére *Dr. Reinhard Brühl* ny. vezérőrnagy (NDK) vállalkozott „A háború funkciójának válsága és korunk hadgondolkodása” című előadásával. Elemzésével bizonyította, hogy a háború immár nem lehet a politikai cél elérésének eszköze, hiszen egy újabb — harmadik — világháború teljes pusztulást eredményezne mindkét hadviselő fél számára. E tény kölcsönös belátása eredményezte az utóbbi hónapok sorsfordító változásait Európában, ahogyan a továbbiakban az előadó felvázolta.

Az I. János Károly király védnökségével megrendezett tudományos rendezvénysorozathoz számos kiegészítő esemény csatlakozott. Így a résztvevők tiszteletére fogadást adott Madrid polgármestere, a Complutense Egyetem rektora, a honvédelmi miniszter és a Spanyol Hadtörténetek Nemzeti Bizottsága. A résztvevőknek módjuk nyílt megismerkedni a Hadtörténeti Múzeum páratlan gyűjteményeivel. Kirándulhattak az Escorialba és Toledóba, hadszíntérbejáráson vehettek részt az 1809. július 28-i döntő csata színhelyén Talavera mellett. A franciaellenes háború felelevenítésében döntő segítséget nyújtott *Dr. Alonso Baquer* tábornok (Spanyolország) szakavatott helyszíni előadása.

A tudományos ülészakhoz csatlakozva, tisztújítással egybekötött adminisztratív ülést is tartott a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság. Az elmúlt tíz esztendőben rendkívüli érdemeket szerzett elnököt, *André Corvisier* nyugalmazott tanszékvezető egyetemi ta-

nárt (Franciaország) közfelkiáltással tiszteletbeli elnökké választották meg. Az eddigi főtitkár, *Dr. Cornelius M. Schulten* hadilevéltári igazgató (Hollandia) lett az új elnök. Új főtitkárrá *Dr. Patrick Lefèvre* kutatóintézeti igazgatót (Belgium) választották a résztvevők. Főtitkárhelyettes-kincstárnokká újjá-választották *Hervé de Weck* alezredest (Svájc). Az eddigi elnökségi tagok közül újjáválasztásra került *Dr. David G. Chandler* katonai akadémiai professzor (Nagy-Britannia), *Dr. Jürgen Rohwer* nyugalmazott kutatóintézeti igazgató (Németország), *Dr. John E. Jessup* ezredes (Egyesült Államok) és *Dr. Olav Riste* kutatóintézeti igazgató (Norvégia). Új alelnökké választották melléjük *Dr. Jean Delmas* tábornok, levéltárigazgatót (Franciaország), *Dr. Dmitrij A. Volkogonov* vezérezredest, kutatóintézeti igazgatót (Szovjetunió), *Dr. Raimondo Luraghi* tanszékvezető egyetemi tanárt (Olaszország) és *Dr. Tadeusz Panecki* ezredest, kutatóintézeti igazgatót. Az újjáalakult bibliográfiai albizottság elnöke *Jean Langenberger* dandártábornok (Svájc) lett és itt taggá választották *Dr. Rázsó Gyula* főigazgatót is. Az újonnan alakult hadilevéltári albizottság ideiglenes elnöke a statutumok jóváhagyását követő végleges rendezéséig *Dr. Erik Norberg* levéltárigazgató (Svédország). Döntés született a következő ötéves ciklus tudományos rendezvényeivel kapcsolatosan is. 1991-ben Zürichben a hegyiháborúról, 1992-ben Rómában az óvilág-beli hatalmak újvilágbeli fegyveres küzdelmeiről, 1993-ban Potsdamban a társadalom és hadsereg témaköréről, ugyancsak 1993-ban Isztambulban a két világháború közti időszakról, 1994-ben Varsóban az utolsó két évszázad nemzeti felkeléseiről terveznek hadtörténelmi kollokviumot az egyes meghívó nemzeti bizottságok.

TARTALOM

	A TATÁRJÁRÁS ÉS A MUHI CSATA 750. ÉVFORDULÓJÁRA	
BOROSY ANDRÁS	Történetírók a tatárjárásról — — — — —	3
VESZPRÉMY LÁSZLÓ	A hun—magyar hagyományok alakulása és a tatárjárás — — — — —	22
WEHLI TÜNDE	A magyarországi művészet helyzete a tartárjárás körüli években — — — — —	34
ZSOLDOS ATTILA	A királyi várszervezet és a tatárjárás — — — — —	45
	TANULMÁNYOK	
URBÁN ALADÁR	Perczel Mór és a Zrínyi szabadcsapat — — — — —	77
	MŰHELY	
KERESZTYÉN BALÁZS	A „Csinom Palkó” kezdetű költemény kárpátaljai vonatkozásai — — — — —	110
	FORRÁSKÖZLEMÉNYEK	
BÁNKÜTI IMRE	Válogatás Pálffy János gróf Károlyi Sándor grófhoz írott leveleiből, 1715—1718 — — — — —	122
	SZEMLE	
ERWIN HAUKE— WALTER SCHROEDER— BERNHARD TÖTSCHINGER	Die Flugzeuge der k. u. k. Luftfahrtruppe und Seeflieger, 1914—1918. (<i>Pataky Iván</i>) — — — — —	151
DOMBRÁDY LÓRÁND	A legfelsőbb hadúr és hadserege (<i>Vargyai Gyula</i>)	152
* * *	Bethlen István emlékirata, 1944 (<i>Szakály Sándor</i>)	154
KOVÁTS LAJOS	Sólymok, Héják, Nebulók (<i>Bonhardt Attila</i>) —	156
DMITRIJ VOLKOGONOV	Győzelem és tragédia. Sztálin politikai arcképe (<i>Vargyai Gyula</i>) — — — — —	158
* * *	Veszprémi Történelmi Tár II. (<i>Fenyvesi László</i>)	160
* * *	Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv, 21. (<i>Lenkefi Ferenc</i>) — — — — —	162
	KRÓNIKA	
ZACHAR JÓZSEF	A hadigondolkodásnak a hadviselésre gyakorolt befolyása az utolsó öt évszázadban. A Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság XVI. Kollokviuma, Madrid, 1990. augusztus 26—szeptember 2. — — — — —	165

CONTENTS

FOR THE 750TH ANNIVERSARY OF THE MONGOL INVASION AND THE BATTLE OF MUHI

ANDRÁS BOROSY	Historians on the Mongol Invasion — — —	3
LÁSZLÓ VESZPRÉMY	The development of the Hunnish-Hungarian tra- dition and the Mongol Invasion — — —	22
TÜNDE WEHLI	The state of the Hungarian art in the time of the Mongol Invasion — — — — —	34
ATTILA ZSOLDOS	The royal castle-system and the Mongol Invasion	45

STUDIES

ALADÁR URBÁN	Mór Perczel and the „Zrínyi” free company —	77
--------------	---	----

WORKSHOP

BALÁZS KERESZTYÉN	The Sub-Carpathian connections of the poem „Csinom Palkó” — — — — —	110
-------------------	--	-----

HISTORICAL SOURCES

IMRE BÁNKÚTI	A selection from the letters of János Count Pál- ffy to Sándor Count Károlyi, 1715—1718 — —	122
--------------	--	-----

REVIEW

ERWIN HAUKE— WALTER SCHROEDER— BERNHARD TÖTSCHINGER	Die Flugzeuge der k. u. k. Luftfahrtruppe und Seeflieger, 1914—1918 (<i>Iván Pataki</i>) — — —	151
--	---	-----

LÓRÁND DOMBRÁDY	The Supreme War Lord and His Army (<i>Gyula Vargyai</i>) — — — — —	152
-----------------	--	-----

* * *	The Memoires of István Bethlen, 1944 (<i>Sándor Szakály</i>) — — — — —	154
-------	--	-----

LAJOS KOVÁTS	„Falcons”, „Hawks”, „Urchins” (<i>Attila Bonhardt</i>)	156
--------------	--	-----

DMITRY WOLKOGONOW	Victory and Tragedy. A Political Portrait of Sta- lin (<i>Gyula Vargyai</i>) — — — — —	158
-------------------	---	-----

* * *	The Veszprém Historical Collection, 2. (<i>László Fenyvesi</i>) — — — — —	160
-------	---	-----

* * *	From the Past of Somogy County. The 21st An- nual of the Archives of Somogy County (<i>Ferenc Lenkefi</i>) — — — — —	162
-------	---	-----

CHRONIC

JÓZSEF ZACHAR	The influence of the military thought upon the warfare during the last five centuries. The 16th session of the International Committee of War History. Madrid, 26 August—2 September 1990 —	165
---------------	--	-----

TABLE DES MATIERES

AU 750e ANNIVERSAIRE DE L'INVASION TARTARE ET DE LA BATAILLE DE MUHI

ANDRÁS BOROSY	Historiens sur l'invasion tartare — — — —	3
LÁSZLÓ VESZPRÉMY	La formation de la tradition hunnique-hongroise et l'invasion tartare — — — — — — — —	22
TÜNDE WEHLI	L'état des arts en Hongrie à l'époque de l'invasi- on tartare — — — — — — — — — —	34
ATTILA ZSOLDOS	Le système des châteaux royaux et l'invasion tartare — — — — — — — — — —	45

ETUDES

ALADÁR URBÁN	Mór Perczel et le corps franc nommé „Zrínyi” —	77
--------------	--	----

ATELIER

BALÁZS KERESZTYÉN	Les rapports subcarpathiques du poème „Csinom Palkó” — — — — — — — — — —	110
-------------------	---	-----

PUBLICATIONS DE SOURCES

IMRE BÁNKÚTI	Choix des lettres écrites par le comte János Pál- ffy pour le comte Sándor Károlyi, 1715—1718 —	122
--------------	--	-----

REVUE

ERWIN HAUKE— WALTER SCHROEDER— BERNHARD TÖTSCHINGER	Die Flugzeuge der k. u. k. Luftfahrtruppe und Seeflieger, 1914—1918 (<i>Iván Pataky</i>) — — —	151
LÓRÁND DOMBRÁDY * * *	Le généralissime et son armée (<i>Gyula Vargyai</i>) Les mémoires d'István Bethlen, 1944 (<i>Sándor Sza- kály</i>) — — — — — — — — — —	152 154
LAJOS KOVÁTS	„Faucons”, „Autours”, „Polissons” (<i>Attila Bon- hardt</i>) — — — — — — — — — —	156
DMITRI VOLKOGONOV * * *	Victoire et tragédie. Portrait politique de Staline (<i>Gyula Vargyai</i>) — — — — — — — — — —	158
* * *	Bulletin Historique de Veszprém II. (<i>László Fenyvesi</i>) — — — — — — — — — —	160
* * *	Du passé du comitat Somogy. Almanach d'Archives, 21. (<i>Ferenc Lenkefi</i>) — — — — — — — —	162

CHRONIQUE

JÓZSEF ZACHAR	L'influence de la réflexion militaire sur l'art de guerre pendant les cinq derniers siècles. Le XVI ^e colloque du Comité International d'Histoire Mi- litaire, Madrid, le 26 août — le 2 septembre 1990	165
---------------	---	-----

I N H A L T

ZUM 750. JAHRESTAG DES MONGOLENEINFALLS UND DER SCHLACHT BEI MUHI

ANDRÁS BOROSY	Historiker über den Mongoleneinfall — — —	3
LÁSZLÓ VESZPRÉMY	Die Geschichte der hunnisch-ungarischen Überlieferung und der Mongoleneinfall — — —	22
TÜNDE WEHLI	Die Lage der ungarischen Kunst in den Jahren um den Mongoleneinfall — — —	34
ATTILA ZSOLDOS	Die königliche Burgorganisation und der Mongoleneinfall — — — — — — — — —	45

STUDIEN

ALADÁR URBÁN	Mór Perczel und das Freikerps „Zrínyi“ — —	77
--------------	--	----

WERKSTATT

BALÁZS KERESZTYÉN	Aspekte des Gedichtes „Csinom Palkó“ hinsichtlich des Karpatenvorlandes — — — — —	110
-------------------	---	-----

QUELLENPUBLIKATIONEN

IMRE BÁNKÚTI	Auswahl von den Briefen János Graf Pálffys an Sándor Graf Károlyi, 1715—1718 — — — — —	122
--------------	--	-----

RUNDSCHAU

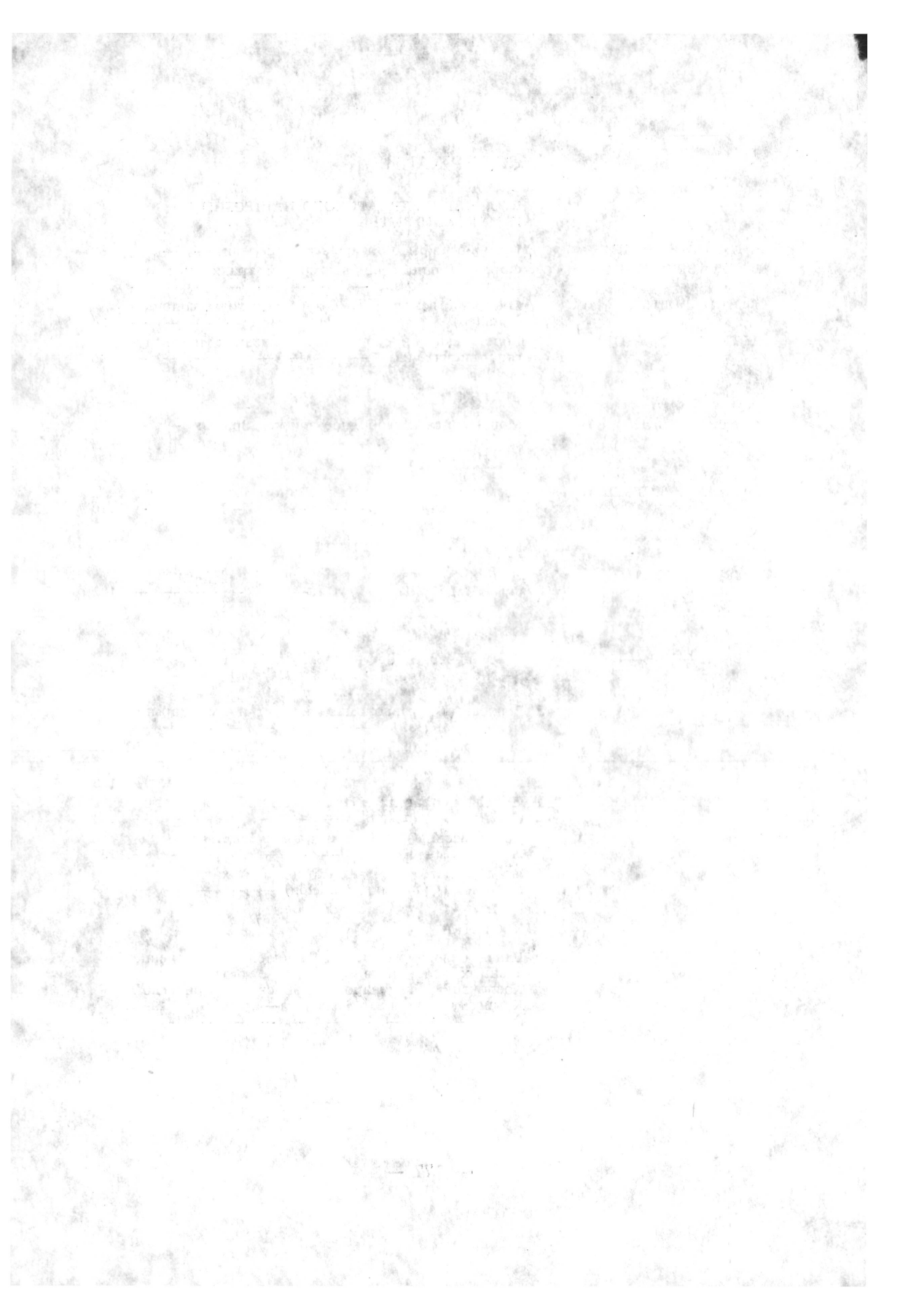
ERWIN HAUKE— WALTER SCHROEDER— BERNHARD TÖTSCHINGER	Die Flugzeuge der k. u. k. Luftfahrtruppe und Seeflieger, 1914—1918 (<i>Iván Pataky</i>) — — —	151
LÓRÁND DOMBRÁDY	Der Oberste Kriegsherr und sein Heer (<i>Gyula Vargyai</i>) — — — — — — — — —	152
* * *	Die Memoiren von István Bethlen, 1944 (<i>Sándor Szakály</i>) — — — — — — — — —	154
LAJOS KOVÁTS	„Falken“, „Habichte“, „Lausbuben“ (<i>Attila Bonhardt</i>) — — — — — — — — —	156
DMITRY WOLKOGONOW	Sieg und Tragödie. Stalins politisches Porträt (<i>Gyula Vargyai</i>) — — — — — — — — —	158
* * *	Veszprémer Historische Sammlung II. (<i>László Fenyvesi</i>) — — — — — — — — —	160
* * *	Aus der Vergangenheit des Komitats Somogy. Archivjahrbuch, 21 (<i>Ferenc Lenkefi</i>) — — —	162

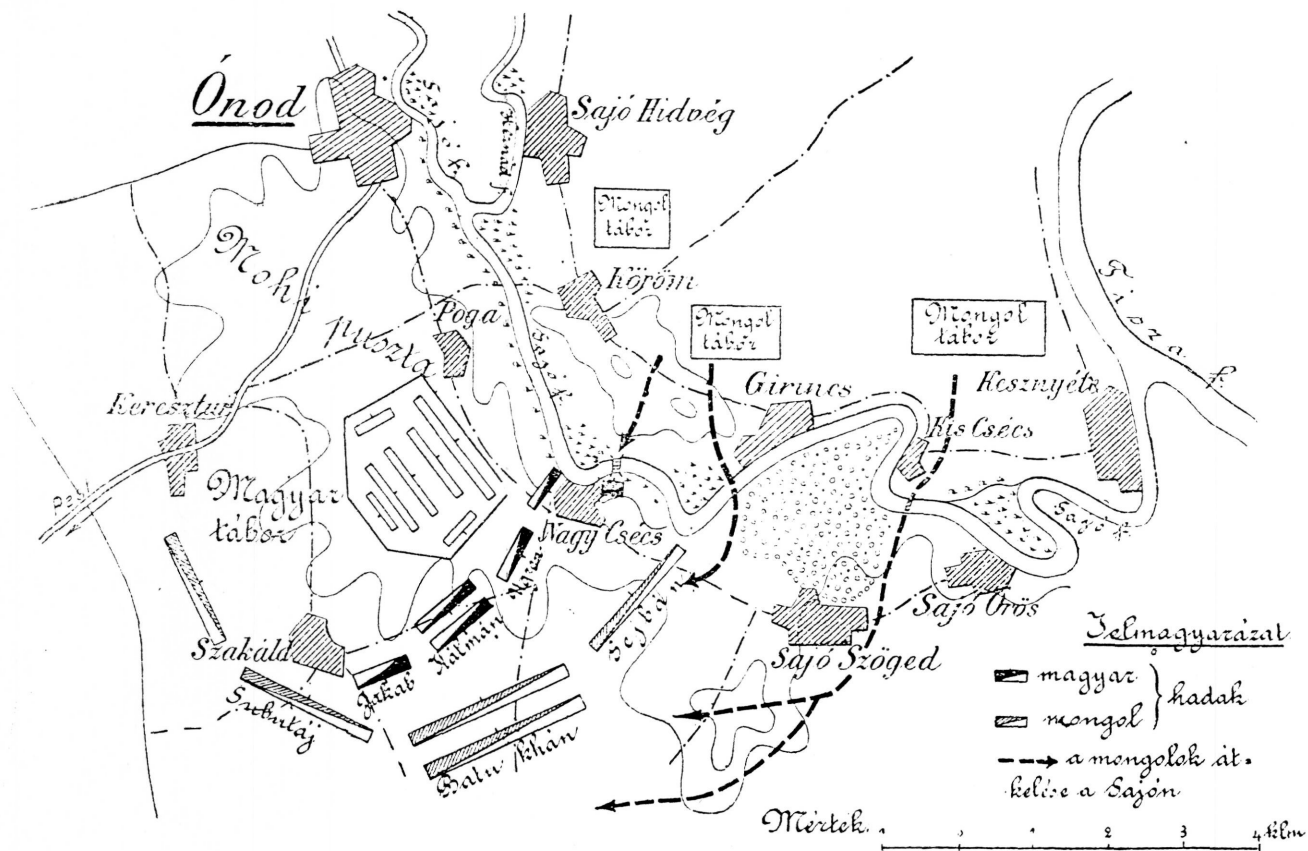
CHRONIK

JÓZSEF ZACHAR	Der Einfluß des Kriegsdenkens auf die Kriegführung in den letzten fünf Jahrhunderten. XVI. Kolloquium des Internationalen Ausschusses für Kriegsgeschichte, 26. August—2. September 1990	165
---------------	--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

	К 750-ЛЕТИЮ ТАТАРСКОГО НАШЕСТВИЯ И МУХСКОЙ БИТВЫ	
АНДРАШ БОРОШИ ЛАСЛО ВЕСПРЕМИ	Историографы о татарском нашествии — — —	3
ТЮНДЕ ВЕЛИ	Формирование гунно-венгерской традиции и та- тарское нашествие — — — — —	22
АТТИЛА ЖОЛЬДОШ	Состояние венгерского искусства в годы, соприка- савшиеся с татарским нашествием — — — —	34
	Королевская крепостная организация и татар- ское нашествие — — — — —	45
	СТАТЬИ	
АЛАДАР УРБАН	Мор Перцел и свободное войско „Зриньи“ — —	77
	МАСТЕРСКАЯ	
БАЛАЖ КЕРЕСТЬЕН	Элементы стихотворения „Чином Палко“ касаю- щиеся Закарпатья — — — — —	110
	МАТЕРИАЛЫ ИСТОЧНИКОВ	
ИМРЕ БАНКУТИ	Подборка писем графа Яноша Палффи к гра- фу Шандору Каройи, 1715—1718 — — — —	122
	ОБЗОР	
ЭРВИН ХАУКЕ— ВАЛЬТЕР ШРЕДЕР— БЕРНАРД ТЕТШИНГЕР ЛОРАНД ДОМБРАДИ	Die Flugzeuge der k. u. k. Luftfahrtruppe und Seeflieger, 1914—1918 (<i>Иван Патаки</i>) — — —	151
* * *	Верховный главнокомандующий и его армия (<i>Дьюла Вардьай</i>) — — — — —	152
ЛАЙОШ КОВАЧ	Мемуары Иштвана Бетлена, 1944 (<i>Шандор Сакали</i>) „Соколы“, „Ястребы“, „Ученички“ (<i>Аттила Бон- хардт</i>) — — — — —	154 156
ДМИТРИЙ ВОЛКОГОНОВ	Победа и трагедия. Политический облик Стали- на (<i>Дьюла Вардьай</i>) — — — — —	158
* * *	Веспремский Исторический архив II. (<i>Ласло Фень- веш</i>) — — — — —	160
* * *	Из прошлого комитета Шомоды. Архивный еже- годник. 21. (<i>Ференц Ленкефи</i>) — — — — —	162
	ХРОНИКА	
ЙОЖЕФ ЗАХАР	Влияние военного образа мышления на ведение военных действий в последние 5 столетий. ХУІ. Коллоквиум Международной Военно-исторической Комиссии, Мадрид, 26 августа—2 сентября 1990 года. — — — — —	165

A sajómelléki (mohi) csata.

1241. április 12-én.

Szerzőink figyelmét felhívjuk az alábbiakra:

1. A szerkesztőség csak olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek az „első közlés” kivánalmainak.
2. A kéziratot három példányban kérjük a szerkesztőséghez eljuttatni, mellékelve – új szerző esetében – külön lapon a szerző nevét, lakcímét, esetleg telefonszámát, munkahelyét, beosztását és tudományos fokozatát.
3. Végleges szövegű kéziratokat kérünk, mert a korrekktúrában változtatásokra (kiegészítésekre) már nincsen lehetőség.
4. A szerkesztőség optimális terjedelműnek az 1,5-2,5 íves kéziratot tekinti – a jegyzetapparátussal együtt. 3 ívet meghaladó tanulmányt technikai okok miatt nehezen tudunk közölni. (Egy ív: 32 géppel írt oldal, oldalanként 25 sorral, soronként 50 leütéssel.)
5. A kéziratok jobb kezelhetősége érdekében kérjük, hogy a másolatokat is az első példánnyal azonos – nem másoló – papírra gépeljék, normál, nem gyöngybetűs írógéppel. Az esetleges javításokat a második és harmadik példányra is kérjük rávezetni.
6. A kiemeléseket a szerző egyszer húzza alá, a kézirat lapjait folyamatosan és arab számokkal számozza, a jegyzeteket a kézirat végére helyezze, külön lapszámozással.
7. Az idegen nyelvű forrásokból az idézeteket általában magyarra fordítva kérjük, s csak olyan kivételes esetekben az eredeti nyelven is, amikor értelmezésük problematikus lehet.
8. A jegyzetapparátusban a jegyzetszámozás folyamatosan és arab számokkal történjék. A hivatkozott mű szerzőjének nevét egyszerű aláhúzással emelje ki a kézirat szerzője és pontosan tüntesse fel a levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat.
9. Folyóiratunk az évszázadokat római számokkal jelöli. (Az idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével.)
10. Recenziók esetében a cím mellett szükségesek a pontos bibliográfiai adatok és idegen nyelvű kiadványok esetén a cím magyar fordítása is. A recenziók terjedelme az öt kéziratoldalt lehetőleg ne haladja meg.
11. Nyomdatechnikai és terjedelmi okokból csak minimális illusztrációs anyagot fogadunk el. A szerző a számozott és címmel ellátott ábrákat, táblázatokat csatolja a kézirathoz, feltüntetve minden ábra és táblázat hátulján a nevét és a kézirat címét, a kéziratban pedig a táblázatok és az ábrák helyét.